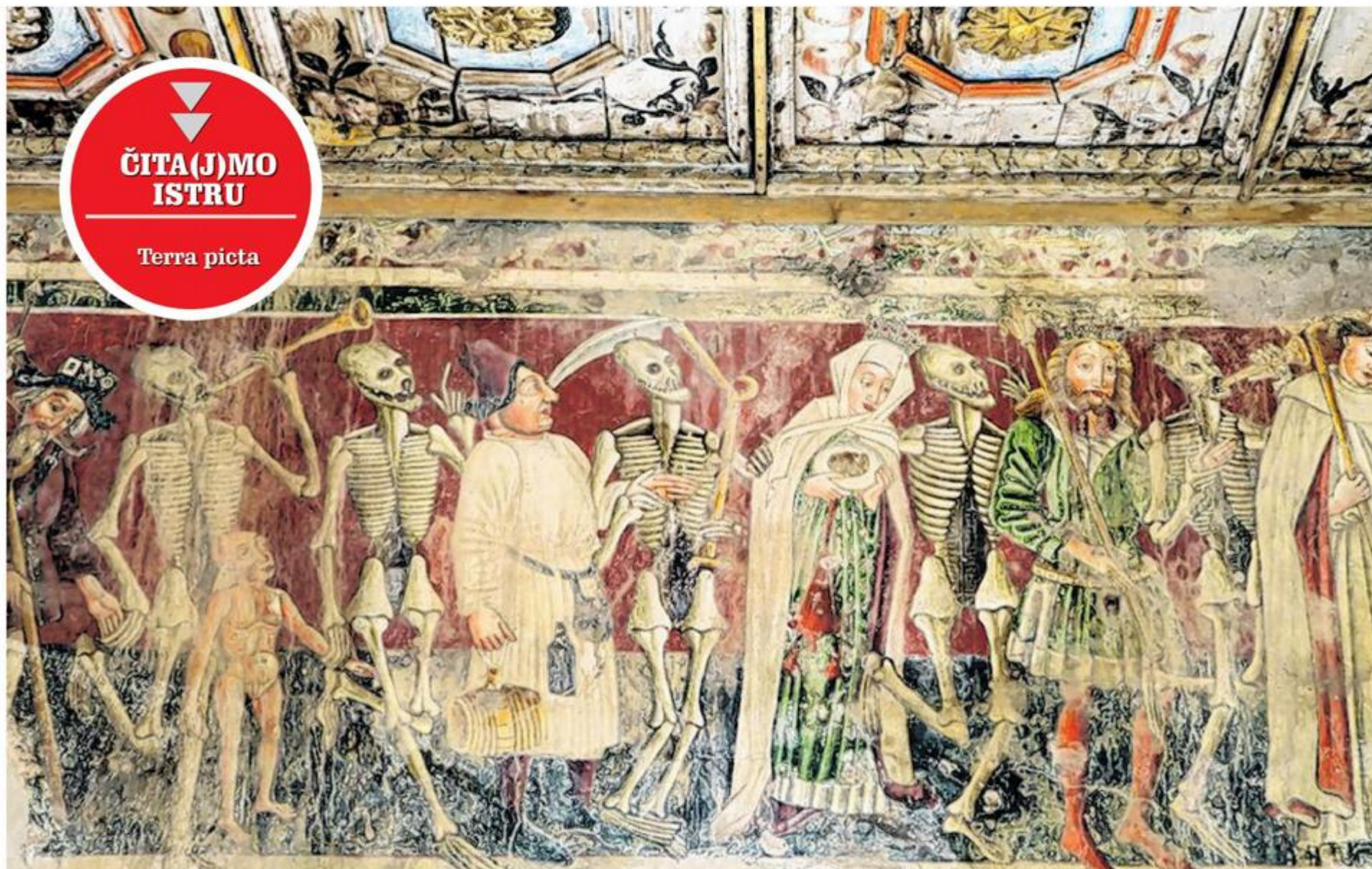

Čita(j)mo Istru: Na istarskom prostoru identificirano je oko 140 lokaliteta s freskama. Razm

Beramski Ples mrtvacu jedan od prepoznatljivih kulturnih spomenika u Istri

Beramski ples mrtvacu

Beramske freske, koje predstavljaju revoluciju u dotadašnjem prikazivanju scena, dovršio je 1474. godine majstor Vincent iz Kastva, uz pomoć još dvojice slikara. Jedan od njih autor je Plesa mrtvacu, a drugi konjaničkog lika sv. Martina. Sam Vincent oslikao je impozantno Poklonstvo kraljeva, svoje najljepše djelo, kompoziciju dugu više od sedam metara

Robert BURŠIĆ

Na istarskom prostoru identificirano je oko 140 lokaliteta s freskama. Razmještene su po čitavoj Istri, no u većem broju, odnosno s većom gustoćom, nalaze se u unutrašnjosti Poluotoka.

Najčešće ih nalazimo u malim ladanjskim crkvama s jednobrodnom prostorom.

Crkve u Istri kao da nisu bile zgotovljene dok ih majstori-slikari nisu ukrasili.

Rasplesani mrtvacu

U srednjem vijeku freske nisu puki ukras. One su, među ostalim, štivo za nepismene ili tekstovi prevedeni u slike. Puk se divio prikazima Krista, Bogorodice, Boga, molio se slici sveca zaštitnika crkve, župe i mjesta, ali i strahovao griješiti jer

znao je da ga čekaju scene iz posljednjeg suda, opomene koje su slikari strateški

postavili na izlazu iz crkve. Ples mrtvacu u crkvi sv. Marije na Škrilinah u Bermu najpoznatija je istarska freska. Ona je uz pulsku Arenu i Eufrazijevu baziliku najprepoznatljiviji kulturni spomenik Istre.

Nastala je nakon epidemije kuge, a pokazuje da smo pred smrću svi jednaki. Uz rasplesane mrtvacu, u tihoj povorci, prema otvorenom grobu koračaju papa, kardinal i biskup, kralj i kraljica, debeli krčmar, dijete, prosjak i vojnik kojemu ni čvrst oklop ne pomaže te, na koncu, trgovac koji smrt ne uspijeva podmititi zlatnim dukatima. Ritam rasplesanim kosturima daje sama smrt svirajući gajde.

Beramske freske, koje predstavljaju određenu

revoluciju u dotadašnjem prikazivanju scena, dovršio je 1474. godine majstor Vincent iz Kastva, uz pomoć još dvojice slikara. Jedan od njih autor je Plesa mrtvacu, a drugi konjaničkog lika sv. Martina koji mačem reže dio svoje raskošne odjeće kako bi se slučajni prolaznik, prozrebl i goli siromah, imao čime zaodjenuti. Sam Vincent oslikao je impozantno Poklonstvo kraljeva, svoje najljepše djelo, kompoziciju dugu više od sedam metara.

Akademik Branko Fučić (1920.-1990.), koji je otkrio i spasio mnoge freske u Istri i na Kvarneru, na svoj je način opisao Vincentov rad: »Vincent je, recimo to tako, na-prosto zvao suradnike: 'Ive, Mate, Frane, dodite k meni, posal je, sklopit ćemo ugovor.' I ja znam točno kad je koji stal. Vincent iz Kastva, na primjer, ne slika Mrtvački ples. A potpisuje se samo

jedan, majstor Vincent, jer on garantira kvalitetu djela, on je nosilac zadatka, šef poduzeća. To autorstvo nije autorstvo u današnjem smislu riječi«.

Razvoj zidnog slikarstva na geografskom području Istre pratimo od razdoblja

ranog srednjeg vijeka, no zbog njegove očuvanosti i pristupačnosti, sustavnija analiza fresaka moguća je od 11. stoljeća nadalje. Tada počinje i zlatno doba oslikavanja sakralnih objekata i traje sve do 16. stoljeća.

Od fresaka koje pripadaju

starijim srednjovjekovnim epohama prije 11. st., najcjelovitije su sačuvane one iz crkve sv. Sofije u Dvigradu, te izbljedjeli tragovi velike figuralne kompozicije svećakih likova na Crvenom otoku kraj Rovinja.

Glavnina istarskih zidnih

Tokijski stručnjaci u Istri

Jedan je od glavnih projekata Odjela za kulturu i zavičajnost Istarske županije je restauracija, istraživanje i prezentacija istarskog zidnog slikarstva. U proteklih 20 godina restauriran je niz ciklusa zidnih slika u crkvama širom Istre, a te su iznimno skupe radove prvenstveno financirali Ministarstvo kulture RH i Istarska županija, uz pojedinačnu sudjelovanja Regione del Veneto, gradova i općina te župnih ureda.

Jedan od projekata Kuće fresaka je izrada Elaborata stanja zidnih slika u Istri. Ovom opsežnom projektu, nakon njegove prezentacije 2018. godine, pridružili su se

Konzervatorski odjel u Puli, Konzervatorski odjel u Rijeci, Hrvatski restauratorski zavod te privatni restauratori. Nakon dvogodišnje Covid pauze za njega se zainteresirao Filozofski fakultet u Rijeci koji sudjeluje kroz praksu studenata diplomskog studija, a od 2022. i Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu.

Zanimljivo, zainteresiranost da Istri ponude svoja znanja u svrhu kompletiranja Elaborata, ponudio je Tokijski državni institut za istraživanje kulturnih dobara, čiji su predstavnici početkom ožujka prošle godine boravili u Istri.

Iještene su po čitavoj Istri, no u velikom broju nalaze se u unutrašnjosti Poluotoka

slikarija nalazi se u crkvama, odnosno u zatvorenom prostoru te se, osim što imaju dekorativnu ulogu, isprepliću s kulturnim i liturgijskim potrebama bogoslužja. Lože u Barbaru i Labinu rijetki su slučajevi gdje nalazimo freske na svjetovnoj arhitekturi, a još rjeđe prikaz svjetovnih tema. Iznimnu praksu zidne slikarije na otvorenom, na vanjštini arhitekture, nalazimo u Izoli, Koprnu, Dvigradu, Bermu i Hrastovlju.

Najstarije zidne slikarije

U veličanstvenim ruševinama Dvigrada, nekoć važnoga srednjovjekovnoga grada, nalaze se ostaci župne crkve sv. Sofije u kojoj su otkrivene najstarije istarske freske, nastale istodobno s arhitekturom crkve krajem 8. st. u karoliško doba. Danas se čuvaju u Arheološkom

Krist u sv. Foški u Peroju

muzeju Istre u Puli. Iz karoliškoga su doba i sačuvani ostaci slikarija u crkvi sv. Andrije na Crvenom otoku kraj Rovinja koja je pripadala benediktinskom samostanu. Tom razdoblju pripadaju i fragmenti starijeg sloja freske u Kloštru koje su nekoć

pripadale Opatiji sv. Mihovila nad Limom s dvije crkve.

Slikarstvo otoskoga razdoblja također su širili benediktinci, a izraziti primjer nalazi se u crkvi sv. Martina u sv. Lovreću Pazeničkom iz 11. st. U većoj samostanskoj crkvi Opatije sv. Miho-

Akademik Branko Fučić

vilu i sv. Martinu, stilski se ipak razlikuju. Crkvom dominira prikaz Krista u ulozu suca koji u ruci drži natpis »REX IUDEORUM« - Kralj židovski.

Neponovljive humske freske

Freske u crkvi sv. Foške kraj Peroja datiraju iz 12. st., a naslikao ih je nepoznati majstor iz sjeverne Italije. U prizoru na trijumfalnom luku prepoznaje se Uzašašće koji je vezan za bizantsku ikonografiju, ali s romaničkim stilskim značajkama. Istome stoljeću pripadaju i slike u grobljanskoj crkvi Sv. Jeronima u Humu. Scena Navještenja prikazana je na trijumfalnom luku, a na sjevernom zidu ovjekovječen je ciklus iz Kristove muke: Posljednja večera, Judin poljubac, Raspeće, Skidanje s križa i Polaganje u grob.

Zanimljivo je napomenuti da humske slike nemaju usporednoga gradiva u Istri te se smatra da ih je morao naručiti akvilejski patrijarh. Gotovo je nevjerojatno da se u ruralnoj sredini maloga Huma pojavilo djelo tako visokih kvaliteta.

Romanički ikonografski obrazac zidnoga slikarstva povezan je s ustrojstvom arhitekture koji se naziva apsidalni sustav. Slike su u crkvenom prostoru bile povezane poput planetarnih sustava, imale su svoj centar i svoju gravitaciju. Teme su uglavnom kristološkoga ciklusa.

Jedna od takvih je crkva sv. Kuzme i Damjana u Boljunu. Duga tradicija zidnog

Jergović o Fučiću

Ovako je publicist Miljenko Jergović napisao o Branku Fučiću

»Branko Fučić duhovni je srodnik bosanskoga pjesnika i pustinjaka Nikole Šopa. Darovit, velik i obuhvatan pisac, o kojemu bi se inspirirano govorilo i pisalo, na otoku bi se organizirali simpoziji, sastajali bi se na kraju bijelih puteva njemu u čast najčutiliji europski esejisti, pjesnici, putopisci i opisiivači predjela, e da se Branko Fučić rodio kao Francuz, Nijemac ili Talijan. Ovako, on je veći od matične kulture, pa poput klavira koji ne može ući u garsonijer, kisne odbaćen u nekom iličkom dvorištu (...).

Htio je biti slikar, ali je odustao na vrijeme. U Zagrebu, tokom Drugoga svjetskog rata, studirao je povijest umjetnosti i talijanski.

Tada je pisao poeziju, a pomalo i umjetničku prozu. Radio je u Konzervatorskom zavodu u Zagrebu, pa je 1946.

prešao u Konzervatorski zavod za Istru i Hrvatsko primorje u Rijeci. Ni tu nije dugo ostao. Svoje je mjesto našao tek u Historijskom institutu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, ali je sav radni vijek proveo na terenu, uglavnom pješakeći po Istri, Kvameru i kvarnerskim otocima.

Bavio se srednjovjekovnim zidnim slikarstvom, istarskim freskama, glagoljskim natpisima, a usput i svime drugim što je na tom, istovremeno uskom i nepregledno širokom prostoru. Postojalo kao svjedočanstvo prošlog vremena, pisano ili usmeno, arheološko ili arhivsko.

Branko Fučić bio je ozbiljan istraživač, sakupljač i autor sintetizirajućih studija, monografija, vodiča i priručnika, blagoslovljen rijetkim umjetničkim i spisateljskim darom, a mašte odveć bogate za jednoga običnog znanstvenika. Bio je sjajan putopisac, koji bi u nekoliko kilometara hoda prehodao pola svijeta, esejist kakvog nema, i pripovjedač s vanrednim darom za naraciju, pjesnik koji je svoje prozne rečenice stilizirao i davao im ritam tako kao da je doista u riječ znao svoj siroti, nemošti i neispisani hrvatski jezik. Kada Branko Fučić tim jezikom piše, onda je on velik, važan i točan, i ničega izvan njega nema.

Bio je kršćanin, katolik u vrijeme jugoslavenskoga socijalizma, kada je i Crkva bila nešto drugo nego što je danas. Bilo je to vrijeme živoga dijaloga između zemlje i neba, kada je pravo na riječ bilo važnije od prava sile i batine. Knjige je objavljivao i na jednoj i na drugoj strani, ali neke od najvažnijih i najzujudljivijih, kako za prizemnike tako i za nebesnike, ostajale su u getu crkvenoga izdavaštva.«

Kuća fresaka u Draguću

Kuća fresaka, otvorena 2015. godine u prostoru stare škole u Draguću, zajednički je projekt Istarske županije i Općine Cerovlje, kojima su se kasnije priključili Regija Veneto i Ministarstvo kulture. Svi oni prepoznali su značaj zidnog slikarstva u Istri, specifičnog fenomena kulturne baštine, čije očuvanje i prezentacija zahtjeva velik trud i znanje.

Kuća fresaka opremljena je u sklopu projekta REVITAS II, financiranog preko programa IPA prekogranične suradnje Slovenija - Hrvatska. Projekt REVITAS II bavio se revitalizacijom unutrašnjosti Istre putem razvoja održivog kulturnog turizma i inovativnih pristupa reinterpretaciji kulturne baštine te oblikovanja prekogranične turističke destinacije Istre. Istarska županija kao jedan od projektnih partnera opremila je Kuću fresaka sa sadržajima info-centra, galerijskog prostora, konferencijske dvorane i artist in residence prostora te je prenamijenila u iskustveni centar u kojem posjetitelji mogu neposredno doživjeti bogatu kulturnu baštinu Istre putem inovativnih i dinamičnih multimedijalnih interakcija, višezjezičnih fotomonografija, brošura i ostalog edukativno-promotivnog materijala.

Kao kruna sustavne zaštite koju posljednjih 15 godina na području Istre provode sva sela i gradovi, županija i crkva, kao i država, putem Ministarstva kulture i nadležnog konzervatorskog odjela, osnovan je Centar za freske koji djeluje u Kući fresaka u Draguću kao zaseban odjel pri Povijesnom i pomorskom muzeju Istre u Puli.

Majstori fresaka

Majstoru Kleriginu iz Kopa pripisuju se freske u crkvi Male Gospe u Oprtlju iz 1471. godine. Smatra se da se školovao u jednoj od radionica u Italiji.

Značajan strani slikar je Albert iz Konstanza, iz grada na Bodenskom jezeru, na granici između Njemačke i Švicarske. U našim se krajevima zadržao oko petnaest godina, između 1461. i 1475. godine. Slikao je u Pazu, Plominu, Jasenoviku, Lovranu i Brseču. Majstor Albert razlikuje se od ostalih po tome što tankim crtežima iscrtavao lica, ruke, noge, koprčice kose i brade.

Selo Kašćerga zvalo se u starini Padova. Pod tim imenom spominju je stari dokumenti, tako je zovu putopisci, a iz tog je sela rodom domaći slikar Antun s Padove. Majstor Antun oslikavao je unutrašnjost crkve Sv. Roka u Draguću, o čemu svjedoči natpis nad vratima iz 1529. godine.

Još jedan poznati majstor kojeg valja spomenuti je Ivan iz Kastva (Johannes de Castau). Slikarsku izobrazbu stekao je najvjerojatnije u radionici Vincenta iz Kastva. Oblikovao se na predaji južnotirolskoga slikarstva (crkva sv. Nikole u Pazinu) i lokalne sredine. Prema najnovijim istraživanjima, oslikao je zidove prezbiterija u crkvi sv. Marije u Božjem polju kraj Vižinade.

Šareni Majstor, kako ga je nazvao akademik Fučić, anonimni je kasnogotički slikar i kipar koji je djelovao u Istri i Sloveniji potkraj 15. st. Prvi ga je uočio Fučić u Dvigradu u bratovštinskoj crkvi sv. Marije od Lakuća. Stilske karakteristike Šarenog Majstora su korištenje živih, toplih skala boja i idealizirana lica njegovih svetaca.

Glavni naručitelji zidnih slika u Istri bili su žitelji malih gradova, okupljeni u bratovštinama, pa se tako i javljaju lokalne crte, što u samom likovnom postupku, što u sadržaju fresaka. Freske naručuju i pučki kolektivni organizirani u svojim slavenskim seljačkim komunama, a predvode ih župani, požupani i ostali »muži«. Umjetnici, slikari poput Vincenta iz Kastva, Ivana iz Kastva, Šarenog Majstora, Alberta iz Konstanza i Antuna s Padove uspjeli su zabilježiti svoje ime i stvoriti vlastiti prepoznatljivi stil.

slikarstva u Istri ni u zreloom romaničkom dobu ne napušta modele ukočenih likova i kontraste uglavnom rumenih boja. Tipičan su primjer freske u Trvižu u crkvi sv. Petra. Freske u crkvi sv. Marije od Sniga u Maružinima mogu se staviti uz bok trviške zidne slikarije. Važnost slikarija u Trvižu i Maružinima očituje se u tome što su to prvi primjeri pučkog zidnog slikarstva srednjovjekovnog istarskog

ladanja.

Složenost likovnog strujanja u kasnoj romanici pokazuje i zidno slikarstvo, poglavito u ruralnoj sredini, u rasponu od gotovo retardiranih ciklusa u istarskoj unutrašnjosti (sv. Elizej u Draguću, sv. Marija Magdalena u Bazgaljima) do zanatski dobro razrađenih slikarija majstora Ognobenusu Trevisanusa u crkvi u Savičenti.

Freske majstora Ognobenusu iz Trevisa u crkvi sv. Vincenta u Savičenti, s kraja 13. st. predstavljaju najposebniji istarski ciklus romaničkih fresaka, a naslikane su pod bizantinskim utjecajem. Slikar na bočnim zidovima oslikava mučeništvo sv. Vincenta i sv. Valerija te prizore iz Kristova života poput Pohoda, Raspeća ili Posljednjeg suda. U apsidama je prikazano Krštenje Kristovo, Maiestas Domini i Maiestas Virginis, a na proširenom trijumfalnom luku zajedno se nalaze Navještenje i žrtva Kainova i Abelova. Ikonografski je zanimljiv, a ujedno i najstariji Kalendar s alegorijskim prikazima radova po mjesecima, koji je također oslikan na zidovima sv. Vincenta.

Zanimljive su freske u crkvi sv. Nikole u Rakotulama, koju je u 14. st. dao sagraditi motovunski ogranak venecijanske obitelji Barbo, koja je zacijelo i naručila freske od vrsnog majstora, a nalazi se na groblju. Freske je otkrio 1925. godine istarski preporoditelj, pop Luka Kirac (1860.-1931.). Dosad su pogrešno pripisivane slikarstvu

Detalj freske iz Huma

giotteske tradicije. Jedne su od rijetkih sačuvanih fresaka u Istri nedvojbeno venecijanskoga porijekla.

Prizori su iz legende o sv. Nikoli, a scena rođenja sveca na južnom zidu jedna je od najbolje sačuvanih u ovom ciklusu. Prikazana je unutar arhitektonskog okvira u kojem krevet roditelja nad kojim je obješen zastor zauzima prvi plan. Iscrpljena majka sv. Nikole leži dodirujući dijete. Od likova u pozadini pogled privlači žena koja se približava roditelji s posudom u kojoj je pečeno pile. U sceni sv. Nikole koji siječe stablo najsačuvaniji su dio glave građana koji s vrata grada promatraju kako svetac time tjera poganske demone koji su živjeli u stablu.

Otvaranje svijetu gotike

Nakon jakog utjecaja s kontinenta, istarsko će se slikarstvo otvoriti svijetu gotike. Uz uobičajeni ikonografski repertoar javljaju se i nove, pučke, alegorične i simboličke teme poput Pleša mrtvaca, Živog križa, Kola sreće, ciklusa života svetaca, ali i teme Smrt kosac i Smrt strijelac.

U gotici nastaje najveći

broj sačuvanih ciklusa zidnog slikarstva u Istri.

Najviši umjetnički domet ostvarile su kontinentalne struje u Istri oko 1460. u freskama crkve u Pazinu.

Crkva sv. Nikole u Pazinu prvi put spominje se 1266. godine. U njoj je oko 1470. godine freske oslikao anonimni školovani majstor iz brikšenskoga kruga. Pazinske freske po kvaliteti izrade spadaju među najkvalitetnije slike zidnog slikarstva Istre i predstavljaju izraz stvaralačke svijesti koja je bila viša od svijesti ladanjskih slikara.

Najdramatičniji i likovno najizraženiji prikazi na svodu su borbe dobrih i palih anđela. Na čelu dobrih je Mihovil Arkandeo, naslikan na središnjem rombu, raširenihi nogu, s uzdignutim mačem, velik i snažan, u slapu nabora svojih haljina.

Iza glavnog oltara naslikana je masovna kompozicija Kristova raspeća s mnogo likova, a proteže se kroz svu visinu zida. Prateći cijeli niz scena iz Starog i Novog zavjeta na prvi pogled ne razlučujemo neku međusobnu vezu jer nisu oslikane redosljedom događanja iz Svetog pisma kao što je to slučaj s bizantskim ikonografskim prikazom.